

سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در ایران صادرات‌گرا نبوده است

اشاره:

سرمایه‌گذاری رکن اصلی رشد تولید ناخالص داخلی و بهبود شرایط اقتصادی است. فرآیند سرمایه‌گذاری با به کارگیری منابع طبیعی، دانش فنی و نیروی انسانی، امکان افزایش تولید کالاها و خدمات و رفاه عمومی را فراهم می‌سازد. از این نظر نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در هر اقتصادی شاخص بسیار مهمی است که روند رشد و توسعه اقتصادی را نشان می‌دهد.

بنا به الگوهای متفاوت رشد اقتصادی که کشورهای مختلف انتخاب می‌کنند، سرمایه‌گذاری‌ها می‌تواند نتایج گوناگونی به بار آورد. امروزه در جهان سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا که می‌تواند به افزایش سهم در تولید و تجارت جهانی بپردازد و توسعه پایداری را برای جامعه به ارمغان آورد.

در اقتصاد ایران به‌ویژه در سه دهه اخیر، سرمایه‌گذاری‌های کلانی در بخش‌های مختلف صورت گرفته که به استثنای بخش نفت، بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها تحت تأثیر پیروی از الگوی جایگزینی واردات نقش مؤثری در رشد صادرات غیرنفتی نداشته است.

در آستانه تدوین سومین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، به بررسی نقش سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور و راهکارهای آینده می‌پردازیم.

رساله جامع علوم انسانی

میلیارد ریال رسید. دلایل این امر را به‌طور طبیعی در نابسامانی‌های به‌وجود آمده در امر مالکیت و مدیریت به دنبال فروپاشی رژیم گذشته و بروز جنگ تحمیلی می‌توان جست‌وجو کرد.

در دهه منتهی به سال ۱۳۷۵ میانگین رشد تولید ناخالص داخلی به ۵/۹ درصد و در سال ۱۳۷۶ به ۲/۹ درصد رسید. در این دوره بهره‌برداری از ظرفیت‌های استفاده نشده، افزایش یافت و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در ایجاد ظرفیت‌های تولیدی جدید مؤثر بود.

در دهه منتهی به سال ۱۳۵۶، نرخ رشد سالانه تولید ناخالص داخلی ایران حدود ۷ درصد بود که درآمدهای حاصل از صدور نفت، مهمترین عامل آن بوده است.

در دهه منتهی به سال ۱۳۶۶، فرآیند توسعه سیر صعودی نداشت و حتی در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ که درآمد نفت افزایش داشت، رشد تولید ناخالص داخلی چندان سرعتی نگرفت و تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱ در سال ۱۳۶۶ به ۱۰۷۳۶/۲

بنا به گزارش مرحله اول فعالیت‌های نظام برنامه‌ریزی، برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور که پیش‌نویس رهنمودهای کلی این برنامه است، تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱، از رقم ۴۷۸۹/۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۶ به ۱۶۱۴۱/۱ میلیارد ریال در سال ۷۵ افزایش یافت. میانگین رشد سالانه اقتصاد کشور در این دوره ۴/۳ درصد بود که البته روند رشد یکنواخت و هموار نبوده است.

بر اساس این گزارش در دهه سوم همراه با نوسانات تولید ناخالص داخلی، روندهای دو متغیر دیگر یعنی درآمد حاصل از صادرات نفت و سرمایه‌گذاری، افت و خیز مشابهی داشت. همبستگی تنگاتنگ سه متغیر تولید ناخالص داخلی، درآمدهای حاصل از صادرات و سطح سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران قابل توجه است.

درآمد حاصل از صادرات نفت به عنوان یک متغیر برونزای اقتصاد ایران، همواره نوساناتی مشابه نوسانات تولید ناخالص داخلی داشته و ارزش ریالی آن به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱، از ۲۰۴۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۶ به ۴۴۰۸/۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۵۶ رسید. سپس در یک روند نزولی در سال ۱۳۶۷ به ۱۷۵۴ میلیارد ریال رسیده و در سال ۱۳۷۵ به رقم ۲۵۵۵/۶ میلیارد ریال بالغ شد.

رشد سالانه آن ۲/۸ درصد بود.

سهم سرمایه‌گذاری در تولید ناخالص داخلی ایران از ۱۳/۹ درصد در سال ۱۳۴۶ به ۲۵ درصد در سال ۱۳۵۶ افزایش یافت و سپس در سال ۱۳۷۵ به ۱۵ درصد تنزل پیدا کرد. بررسی روند سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی طی این دوره نشان می‌دهد که در دهه منتهی به سال ۱۳۵۶، میانگین رشد سرمایه‌گذاری در بخش‌های نفت و گاز، صنعت و معدن و آب و برق، بیش از سایر بخش‌ها بود. در دهه منتهی به سال ۱۳۶۶ به استثنای ساختمان، رشد سرمایه‌گذاری در سایر بخش‌ها منفی بود و در دهه منتهی به سال ۱۳۷۵ رشد سرمایه‌گذاری در بخش‌های ساختمان و صنعت و معدن بیش از سایر بخش‌ها بوده است. با توجه به رقم مطلق سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان که در

بر اساس گزارش سازمان برنامه و بودجه، در هر سه دهه مورد بررسی حدود ۶۰ درصد سرمایه‌گذاری‌ها در بخش خدمات انجام شده است. پس از آن در دهه نخست نفت و گاز و در دهه دوم صنایع و معادن بیشترین سهم را از سرمایه جذب کرده‌اند. در همین حال سهم بخش کشاورزی از ۸ درصد مجموع سرمایه‌گذاری‌های دهه نخست به ۵ درصد در دهه‌های دوم و سوم تقلیل یافته است.

با وجود سرمایه‌گذاری کمتر در بخش کشاورزی، سهم ارزش افزوده این بخش در تولید ناخالص داخلی در دهه منتهی به سال ۱۳۷۵ از دیگر بخش‌ها بیشتر بوده و به ۲۴ درصد رسیده است. جدول (۲) مبالغ و سرمایه‌گذاری و ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی در سه مقطع زمانی (سال‌های ۱۳۴۶ و ۱۳۵۶ و ۱۳۷۵) را نشان می‌دهد.

با وجود جذب ۶۰ درصد سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش خدمات در سه دهه مورد بررسی، سهم ارزش افزوده این بخش در تولید ناخالص داخلی در پایان هر سه دهه در حد ۱۶ درصد باقی مانده است.

به عبارت دیگر سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش خدمات نتوانسته سهمی در رشد اقتصادی در حد قابل قبول کسب کند.

در همین حال سهم بخش نفت و گاز در تولید ناخالص داخلی در سه دهه گذشته سیر نزولی داشته است. سهم ارزش افزوده نفت و گاز در تولید ناخالص داخلی در دهه نخست ۴۲/۶ درصد بود که در دو دهه بعدی به ترتیب به ۳۴/۳ درصد و ۱۵/۸ درصد تنزل یافت.

در همین حال بخش صنایع و معادن که در دهه سوم ۳۷/۷ درصد سرمایه‌گذاری‌ها را جذب کرد، فقط

میانگین رشد سرمایه‌گذاری بخش‌های اقتصادی سه دهه ۷۵-۱۳۴۶ (درصد)

بخش اقتصادی	۱۳۷۵	۱۳۶۶	۱۳۵۶
۱- کشاورزی	۱۷/۲	-۵/۵	۱۹/۸
۲- صنایع و معادن	۱۲/۱	-۶/۲	۲۳/۲
۲-۱- صنعت و معدن	۲۹/۲	-۸	۲۹/۲
۲-۲- آب و برق	۲۳/۷	-۱/۲	۲۳/۷
۲-۳- ساختمان	۱۵/۲	۶/۵	۲۳/۹
۳- نفت و گاز	۳۷/۲	-۱۲/۲	۱۲/۱
۴- حمل و نقل و ارتباطات	۱۵/۲	-۳/۸	۶/۸
۵- سایر خدمات	۲۱/۶	-۳/۱	۲/۶
۶- سرمایه‌گذاری کل	۲۰/۸	-۵/۲	۵/۲
۷- تولید ناخالص داخلی	۱۲/۲	-۴/۸	۲/۳

مقایسه با سایر بخش‌ها زیاد نیست، می‌توان گفت، بخش‌های صنعت و معدن، نفت و گاز و کشاورزی به ترتیب میانگین رشد سرمایه‌گذاری بالاتری داشته‌اند. جدول (۱) میانگین نرخ رشد سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصاد ایران در سه دهه منتهی به سال ۱۳۷۵ را نشان می‌دهد.

به دنبال آن مبلغ سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱ از رقم ۶۶۹/۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۶ به ۳۲۳۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۵۶ رسید و پس از آن سیر نزولی آغاز شد و به ۱۲۱۶/۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۶۸ کاهش یافت و بعد در یک دوره هفت‌ساله به رقم ۲۴۵۸/۷ میلیارد ریال رسید که متوسط

مبالغ و نسبت‌های سرمایه‌گذاری و ارزش افزوده در سه مقطع زمانی (میلیارد ریال ۱۳۴۱)

۱۳۷۵				۱۳۵۶				۱۳۴۶			
بخش	سرمایه‌گذاری	ارزش	درصد	بخش	سرمایه‌گذاری	ارزش	درصد	بخش	سرمایه‌گذاری	ارزش	درصد
	به کل	افزوده			به کل	افزوده			به کل	افزوده	
۱- کشاورزی	۵۲/۸	۹۷۰	۲۰	۱۶۲/۷	۵/۱	۱۶۰۲/۳	۱۲/۸	۸/۱	۵۲/۸	۹۷۰	۲۰
۲- صنایع و معادن	۱۱۳۲/۶	۵۰۲/۹	۱۶/۹	۷۸۲/۲	۲۲/۷	۲۲۰	۱۸/۱	۱۱۳۲/۶	۵۰۲/۹	۱۶/۹	
۲-۱- صنعت و معدن	۵۲/۲	۲۸۲/۸	۵/۹	۳۳۳/۳	۱۱/۵	۱۱۴۱/۲	۹	۵۲/۲	۲۸۲/۸	۵/۹	
۲-۲- آب و برق	۲۵/۸	۲۱	۰/۲	۲۸۲/۸	۱۱/۹	۹۸/۶	-/۸	۲۵/۸	۲۱	۰/۲	
۲-۳- ساختمان	۱۵/۲	۲۰۰/۱	۲/۳	۲۲/۳	۰/۷	۱۰۷۰/۱	۸/۳	۱۵/۲	۲۰۰/۱	۲/۳	
۳- نفت و گاز	۸۰/۷	۲۰۲۷	۲۲/۶	۲۰۲/۲	۱۲/۲	۲۲۰۸/۲	۲۲/۳	۸۰/۷	۲۰۲۷	۲۲/۶	
۴- خدمات	۲۲۰/۳	۱۳۷۷/۱	۳۲/۸	۱۸۸۱/۵	۵۸/۲	۲۱۲۲/۵	۱۶/۷	۲۲۰/۳	۱۳۷۷/۱	۳۲/۸	
جمع	۲۶۹/۲	۲۷۸۹/۹	-	۲۲۲/۱	-	۱۲۸۵/۳	-	۲۶۹/۲	۲۷۸۹/۹	-	

سهم بیشتری در فرآیند توسعه اقتصادی به دست آورد. نسبت سرمایه‌گذاری صنایع و معادن در مجموع سرمایه‌گذاری کشور از ۱۷ درصد در سال ۱۳۴۶ به ۲۸ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافت و سهم اشتغال در این بخش از ۲۷ به ۳۱ درصد جمعیت فعال کشور رسید. بخش صنعت در سال‌های اخیر نقش بیشتری در رشد صادرات غیرنفتی ایفا کرد، با این وجود وابستگی شدید به ورود کالاهای سرمایه‌ای، مواد اولیه و قطعات ضروری، مشکلات تأمین هزینه‌های ارزی سرمایه‌گذاری اولیه در بخش، فقدان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش صنعت که با تأخیر ورود دانش فنی نیز همراه شده است، ناتوانی در جذب نوآوری‌ها و کمبود منابع تخصیصی به بخش‌های تحقیق و توسعه، فقدان توان رقابت تولیدات صنعتی در بازارهای بین‌المللی به لحاظ کیفیت پایین‌تر تولیدات این بخش نسبت به تولیدات مشابه و رقیب، تصدی گسترده دولت در این بخش و... نیز از مشکلات توسعه بخش صنعت است.

با این وجود کارشناسان عقیده دارند که بخش صنایع و معادن به لحاظ ایجاد ارزش افزوده بیشتر، ریسک کمتر

تأمین آب کشاورزی شده، تقریباً به نتایج رضایتبخشی رسیده است. بهره‌برداری از سدها، امکان سرمایه‌گذاری‌های تازه و احتمالاً سودآور را فراهم کرده است.

۲- بسط‌طور کلی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به هزینه‌های ارزی کمتری احتیاج دارند تا طرح‌های بخش صنعت و معدن.

۳- امکان صدور محصولات کشاورزی در اقتصاد ایران بیش از تولیدات صنعتی است، زیرا به دلیل تنوع اقلیم ایران و حضور در منطقه‌ای که حوزه‌هایی از آن مثل کشورهای خلیج فارس و عربستان که فاقد استعداد کشاورزی هستند، فرصت صدور محصولات زراعی و دامی ایران نسبتاً زیاد است.

در این گزارش مشکلات بخش کشاورزی نیز مانند پس‌انداز ناچیز در این بخش، ضریب خطر سرمایه‌گذاری بیشتر نسبت به سایر بخش‌ها و ضریب بالاتر افزایش جمعیت روستایی نسبت به جمعیت شهری و گرایشات جوانان روستایی به مهاجرت به شهرها مطرح شده است.

بخش صنعت و معدن با سرمایه‌گذاری‌های انجام شده توانسته

۲۱/۷ درصد ارزش افزوده کل را تولید کرده است. به عبارت دیگر بخش صنایع و معادن با وجود جذب بخش قابل توجهی از سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، کارآمدی خود را در رشد اقتصادی نشان نداده است.

در گزارش سازمان برنامه و بودجه در تحلیل سرمایه‌گذاری و نقش آن در تولید ناخالص داخلی آمده است: بخش‌هایی که منابع ارزی کمتری نیاز داشتند، در معرض نوسانات کمتری بودند و بخش‌هایی نظیر صنعت، برق و نفت و گاز به دلیل افت درآمدهای ارزی کشور بیشتر از سایر بخش‌ها صدمه دیده‌اند. به همین دلیل به رغم کاهش سرمایه‌گذاری، ارزش افزوده بخش کشاورزی نوسان چندانی نداشته و در سال ۷۵ به ۲۴ درصد تولید ناخالص داخلی رسیده است. مقایسه شاخص ایکور (ICOR) بین بخش‌های صنعت و معدن، خدمات و کشاورزی نشان می‌دهد که کارایی سرمایه در بخش کشاورزی از سایر بخش‌ها بیشتر است.

سازمان برنامه و بودجه در این گزارش، ویژگی‌های عمده بخش کشاورزی را چنین تشریح کرده است:

۱- سرمایه‌گذاری‌هایی که برای

سرمایه‌گذاری در این بخش نسبت به کشاورزی، امکان صدور تولیدات با ارزش بیشتر، امکان بهره‌گیری بهتر از صنایع و ذخایر معدنی و ایجاد فرصت‌های اشتغال برای جوانان، از مزیت‌های فزاینده‌ای برخوردار است که سرمایه‌گذاری در این بخش را تشویق و توصیه می‌کند.

کارشناسان عقیده دارند آنچه موجب شده که با وجود سرمایه‌گذاری‌های کلان ارزی و ریالی در بخش صنایع و

معادن، این بخش نتواند نقش شایسته‌ای در رشد صادرات غیرنفتی ایفا کند، فقدان دید سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا در این بخش بوده است.

آنها عقیده دارند که سرمایه‌گذاری در بخش صنایع و معادن از بازده بسیار بالایی برخوردار است و لذا قابل دفاع است، لیکن سرمایه‌گذاران این بخش باید به‌درستی هدایت و حمایت شوند. آنچه تاکنون مدنظر سرمایه‌گذاران بخش صنایع و معادن بوده، تولید کالاهای موردنیاز بازار داخلی بوده است. به همین جهت با وجود تعرفه‌های سنگین واردات محصولات مشابه خارجی، آنها به دنبال ارتقاء کیفیت تولیدات و رقابت با محصولات خارجی نبوده‌اند و فقط سعی داشتند با به‌دست آوردن ارزان‌ترین فن‌آوری موجود، تولیداتی را به مصرف‌کنندگان داخلی با کیفیت نه‌چندان مطلوب ارایه کنند. اگر آنها از ابتدا رقابت با محصولات خارجی با کیفیت قابل قبول استانداردهای جهانی را مدنظر داشتند، اولاً در انتخاب فن‌آوری تولید دقت

بیشتری مبذول می‌داشتند و ثانیاً با ارتقاء مدیریت، تلاش خود را بر بهبود قدرت رقابت در بازارهای فرامرزی متمرکز می‌کردند و همین امر سبب رشد صادرات بخش صنایع و معادن می‌شد.

کارشناسان عقیده دارند که مدیریت دولتی بر بخش عظیمی از صنایع و معادن کشور یک عامل منفی برای رشد کیفیت

و قدرت رقابت تولیدات این بخش می‌باشد. لذا ضرورت دارد که تصدی دولت بر این بخش با واگذاری آنها به مردم و بخش خصوصی و تعاونی، به‌سرعت از بین برود.

برخی کارشناسان بر این عقیده‌اند که حمایت از تولید بخش صنایع و معادن در سال‌های اخیر نیز قابل دفاع نبوده است. زیرا این حمایت‌ها موجبات هرزروی سرمایه‌گذاری را به‌وجود آورده است. طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعت و معدن در پی کسب رانت‌های اقتصادی (نرخ ارز ترجیحی، اعتبارات بانکی ترجیحی و نظایر آن) گزینش شده‌اند و لذا به بازار تولیدات و رقابت در عرصه بین‌المللی و انتخاب طرح‌های سرمایه‌گذاری با بازده مناسب توجه نشده است.

در این راستا ضرورت دارد که حمایت‌های دولت از سرمایه‌گذاری در بخش صنایع و معادن در آینده معقول و برای میان‌مدت باشد. لازم است که صنایع نوپا برای یک دوره پنج‌ساله مورد

حمایت قرار گیرند و سرمایه‌گذاران متقاعد شوند که برای بازار جهانی تولید می‌کنند و لذا باید تولیداتشان قابل رقابت باشد. این امر در گزینش فن‌آوری جدید، اهمیت بخشی به واحدهای تحقیق و توسعه و اولویت دادن به استفاده از ابتکارات و خلاقیت‌های نسل جوان، مؤثر خواهد بود و می‌تواند پایه‌های

صنعتی قابل رقابت را در کشور بنیان نهد.

با توجه به روند صادرات غیرنفتی در سال‌های اخیر،

مشاهده می‌شود که افزایش صادرات غیرنفتی در این دوران به‌شدت تحت تأثیر سیاست‌های ارزی دولت بوده است و با تغییر مستمر این سیاست‌ها، صادرات غیرنفتی دستخوش نوسانات شدیدی شده است. ایجاد فضای مطمئن و پایدار برای سرمایه‌گذاری‌های آتی از طریق اتخاذ سیاست‌های پولی، مالی و ارزی مناسب و پایداری ضوابط و مقررات حاکم بر سرمایه‌گذاری، تجارت خارجی، پرداخت‌های صنعت به دولت و... الزامی است و می‌تواند سرمایه‌گذاری‌های آینده را به سمت صادرات تولیدات غیرنفتی سوق دهد.

تجدیدنظر در اعطای یارانه‌ها، شفاف و هدفمند کردن آنها، تخصیص یارانه به صادرات تولیدات صنایع نوپا در یک دوره محدود زمانی برای کسب سهم بیشتر در بازارهای خارجی، می‌تواند در رشد سرمایه‌گذاری‌های صادرات‌گرا مؤثر واقع شود.

○ کارآیی سرمایه در بخش کشاورزی بیش از سایر بخش‌های اقتصادی ایران است. طرح‌های بخش کشاورزی هزینه ارزی کمتری دارد و امکان صدور محصولات کشاورزی بیش از تولیدات صنعتی است.